СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ОЦІНКИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКА РИЗИКУ КРЕДИТУ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ – ФІЗИЧНИХ ОСІБ

MODERN REQUIREMENTS FOR THE ASSESSMENT OF THE DETERMINATION OF THE INDICATOR OF THE RISK OF CREDIT TO BORROWERS OF INDIVIDUALS

УДК 336.02

Юдіна С.В.
д.е.н., професор,
завідувач кафедри фінансів
Дніпродзержинський державний технічний університет
Нагорнюк Г.О.
аспірант
Дніпродзержинський державний технічний університет

Yudina Svitlana
Dneprodzerzhinsky State Technical University
Nagorniuk Hanna
Dneprodzerzhinsky State Technical University

Статтю присвячено вивченню особливостей здійснення оцінки кредитоспроможності позичальників – фізичних осіб у комерційних банках України, а також проблемам контролю якості кредитного портфеля. Визначено основні вимоги до оцінки визначення показника кредитного ризику та основ управління кредитними ризиками у сучасній банківській системі. Встановлено, що в сучасних умовах економічної кризи банківські установи повинні комплексно підходити до оцінки кредитоспроможності своїх майбутніх позичальників, а також здійснювати постійний моніторинг наявних проблемних кредитів, оскільки саме збільшення обсягів проблемних кредитів у загальному кредитному портфелі призводить до підриву ліквідності і платоспроможності багатьох банківських установ. Розглянуто підходи до формування та використання резервів для відшкодування можливих витрат за активними банківським операціями під час надання послуг із кредитування.
Ключові слова: *банк, кредит, кредитування фізичних осіб, позичальник, кредитоспроможність.*

Статья посвящена изучению особенностей осуществления оценки кредитоспособности заемщиков – физических лиц в коммерческих банках Украины, а также проблемам контроля качества кредитного портфеля. Определены основные требования к оценке определения показателя кредитного риска и основ управления кредитными рисками в современной банковской системе. Установлено, что в условиях современного экономического кризиса банковские учреждения должны комплексно подходить к оценке кредитоспособности своих будущих заемщиков, а также осуществлять постоянный мониторинг существующих проблемных кредитов, поскольку именно увеличение объемов проблемных кредитов в общем кредитном портфеле приводит к подрыву ликвидности и платежеспособности многих банковских учреждений. Рассмотрены подходы к формированию и использованию резервов для возмещения возможных убытков по активным банковским операциям при предоставлении услуг по кредитованию.
Ключевые слова: *банк, кредит, кредитование физических лиц, заемщик, кредитоспособность.*

Today, in the context of the economic crisis, the functioning of the Ukrainian economy requires the solution of a number of issues. One of the topical issues is the state of the banking system and the credit market. Lending is one of the traditional banking operations. However, under the current conditions, banking institutions have somewhat slowed down their activity in the lending market, which is an unconditional consequence of economic and political processes that have shaken the economy of our state. The issuance of loans for the bank is not just a profitable operation, but one of the main sources of profit, since at any level of development of the state's economy, even in the languages of the financial crisis, lending will not stop. Only lending and risk parameters change. Using the experience gained during the 2008-2009 financial crisis, the Ukrainian banking system currently offers loans to the population only in hryvnias, while legal entities are able to obtain loans in foreign currency, but only those who engage in foreign economic activity and have currency earnings. The purpose of this article is to increase the reliability and stability of the banking system in general and Ukrainian commercial banks in particular. As well as strengthening the protection of interests of creditors and depositors of commercial banks, establishing the order of formation and use of the reserve for the recovery of possible costs for active banking operations. The analysis of the bank lending market shows that during the last year the tendency of concentration of bank lending in the segment of consumer loans is maintained. This is due to high demand for such loans, a short term for which loans are granted, and a fairly high level of profitability. Banks actively offer mortgage loans to the population for small amounts (up to 50 thousand UAH). However, the problem of determining the indicator of credit risk is relevant. Although banks are gradually recovering lending, they do so with caution. After all, high inflation, a decrease in real wages and, as a result, poor solvency of borrowers, an unstable social and political situation in the country all increase the risk of lending and increase the likelihood of non-repayment of loans.
Key words: *bank, credit, loans to individuals, borrower, creditworthiness.*

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах економічної кризи функціонування економіки України потребує вирішення цілої низки питань. Одним з актуальних питань є стан банківської системи та кредитного ринку.

Нині істотно змінюється як роль банків в економіці держави, так і характер взаємовідносин банків з юридичними та фізичними особами, а також зміст та структура послуг, що надають банки своїм клієнтам.

Взаємовідносини банків і клієнтів повинні будуватися з урахуванням взаємних інтересів та бути вигідними обом сторонам. Взаємовідносини виникають із приводу розрахунково-касового і кредитного обслуговування підприємств, населення, а також у зв'язку з появою нових послуг, характерних і адекватних новій системі економічних відносин.

Суспільство не повинно мати приводу ставити під сумнів стійкість банківської системи, а партнери, вкладники та інвестори повинні бути впевнені в стійкості й надійності банку.

Оскільки комерційні банки і вся банківська система покликані уособлювати надійність та безпеку, очевидна необхідність розроблення й упровадження прийнятних і перевірених методів формалізації й оцінки ризиків, адже кредитування є пріоритетною економічною функцією банків. А також є необхідність виявлення значимих критеріїв та розроблення й упровадження чітко налагодженої системи прийняття рішень, що базується на отри-

маних даних і призводить до ефективного результату (прибуткової діяльності та позитивного іміджу банківської установи). Усе це й визначає актуальність даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кредитна діяльність банків і вдосконалення оцінки кредитних ризиків відіграють важливу роль у банківській системі. Зазначеній проблемі присвячено дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, а саме: А. Сміта, Д. Рікардо, Д. Самуельсона, В. Базилевича, М. Волошина, С. Науменкової, В. Василенко, Д. Гринькова, А. Мороз, А. Кириченко, А. Євтухи, Я. Чайковського, В. Васюренко та ін. Незважаючи на значну кількість публікацій щодо цієї проблематики, питання визначення кредитоспроможності позичальників і визначення прийнятного рівня кредитного ризику, адаптованого до умов сучасної економіко-політичної ситуації, для банківської установи залишається актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є вдосконалення підходів до визначення показників надійності та стабільності комерційних банків для посилення захисту інтересів кредиторів і вкладників комерційних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комерційні банки виступають, насамперед, як кредитні інститути, які, з одного боку, залучають тимчасово вільні кошти, а з іншого – задовольняють за рахунок цих залучених коштів кредитні потреби підприємств, установ та населення. Проте в останні роки спостерігається стійка тенденція до скорочення кількості банківських установ. Більш детально динаміку зміни кількості банків можна побачити в табл. 1.

Кількість банківських установ зменшилася більше ніж удвічі. Так, із даних таблиці видно, що за період 2008–2014 рр. кількість комерційних банків, що працювали на ринку, залишалася майже без змін. Проте з 2014 р. зміна кількості банків мала стійку тенденцію до зменшення і станом на 01.01.2019 становила 77. Скорочення кількості банківських установ пояснюється перш за все економічною кризою, складною політичною ситуацією в України та воєнним конфліктом усередині держави, і, як наслідок, це призвело до дестабілізації економічної діяльності суб'єктів господарювання, що, своєю чергою, негативно вплинуло на діяльність банків та здійснення ними активного кредитування.

Але необхідно зазначити, що кредитування для банка є не просто дохідною операцією, а одним з основних джерел отримання прибутку, оскільки за будь-якого рівня розвитку економіки держави, навіть в умовах фінансової кризи, кредитування не зупиняться. Змінюються лише обсяги кредитування та ризик параметри.

Отже, кредитування є однією з традиційних банківських операцій. Проте в умовах сьогодення банківські установи дещо уповільнили свою діяльність на ринку кредитування, що є безумовним наслідком економічних та політичних процесів у державі [2, с. 23].

Постійна зміна умов на ринку банківських послуг та відкритість зовнішньому середовищу вимагають від банків постійного пошуку ринків та механізмів кредитування, зокрема споживчого кредиту. Саме від розвитку споживчого кредитування залежить формування та підвищення платоспроможного попиту населення, а отже, й розвитку економіки загалом [1].

За даними, наведеними в таблиці, можна зробити висновок, що за останні роки кредити, що надані фізичним особам, поступово збільшуються як в абсолютному, так і відносному значеннях. Так, за період 2016–2018 рр. приріст кредитів для фізичних осіб становив 25 860,00 млн грн, або 2%. Отже, можна сказати, що банки активно пропонують населенню бланкові кредити на невеликі суми (до 50 тис грн).

І хоча банки поступово відновлюють обсяги кредитування, проте сьогодні в Україні, як повідомляє

Таблиця 1

Кількість комерційних банків в Україні з 2008 по 2019 р.

	Кількість діючих банків	З них з іноземним капіталом	У т. ч. з 100% іноземним капіталом
на 01.01.2008	175	47	17
на 01.01.2009	184	53	17
на 01.01.2010	182	51	18
на 01.01.2011	176	55	20
на 01.01.2012	176	53	22
на 01.01.2013	176	53	22
на 01.01.2014	180	49	19
на 01.01.2015	163	51	19
на 01.01.2016	117	41	17
на 01.01.2017	96	38	17
на 01.01.2018	82	38	18
на 01.01.2019	77	37	23

Obozrevatel, рівень проблемних кредитів – один із найвищих в Європі. Згідно з оцінкою міжнародного агентства Fitch, цей показник досяг 57%. Фактично кожна друга позичена в банку гривня вчасно не повертається. Причин для цього декілька: неправильна кредитна політика банків, низький рівень відповідальності клієнтів, недобросовісний бізнес і т. п. [3].

Саме в такій ситуації споживче кредитування є першим сегментом, на який звертають увагу банки (рис. 1)

Основними причинами є високий попит на такого роду кредити, відносно високий рівень прибутковості і невеликий термін надання кредитів [4].

Але високий рівень інфляції, зменшення реальної заробітної плати і, як наслідок, низька платоспроможність позичальників, нестабільна соціальна та політична ситуація в країні підвищують ризик кредитування й збільшують імовірність неповернення наданих кредитів. Тому з метою підвищення надійності та стабільності роботи банків, посилення захисту інтересів кредиторів і вкладників банку установлюється порядок формування та використання резерву для підвищення можливих утрат за активними банківським операціями.

Отже, банки повинні формувати резерви за кредитами, наданими фізичним та юридичним особам. Для розрахунку резервів банкам потрібно класифікувати активи/надані фінансові зобов'язання за такими категоріями якості:

– I (найвища) – немає ризику або ризик є мінімальним;
– II – помірний ризик;
– III – значний ризик;
– IV – високий ризик;
– V (найнижча) – реалізований ризик.

Заборгованість за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, віднесеними до V категорії, є безнадійною. Для визначення рівня кредитного ризику банкам обов'язково необхідно здійснити оцінку фінансового стану фізичної особи, якій надано кредит на підставі кількісних та якісних показників (рис. 2).

Оцінка якісних показників повинна здійснюватися банками на підставі достовірних документів, у тому числі відповідних копій документів, засвідчених в установленому законодавством порядку.

Отже, для підвищення надійності та стабільності банківської установи, а також для захисту інтересів кредиторів і вкладників та мінімізації кредитних ризиків, які виникають під час обслуговування кредитів, банки повинні впроваджувати процес оцінки і моніторингу кредитних ризиків на ранніх стадіях. Для цього банки повинні здійснювати оцінку обслуговування боргу боржником – фізичною особою на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу станом на перше число місяця, наступного за звітним, згідно з даними, наведеними в табл. 3.

Тобто залежно від категорії якості обслуговування кредиту банк може розрахувати показник ризику кредиту в діапазонах, зазначених у табл. 4.

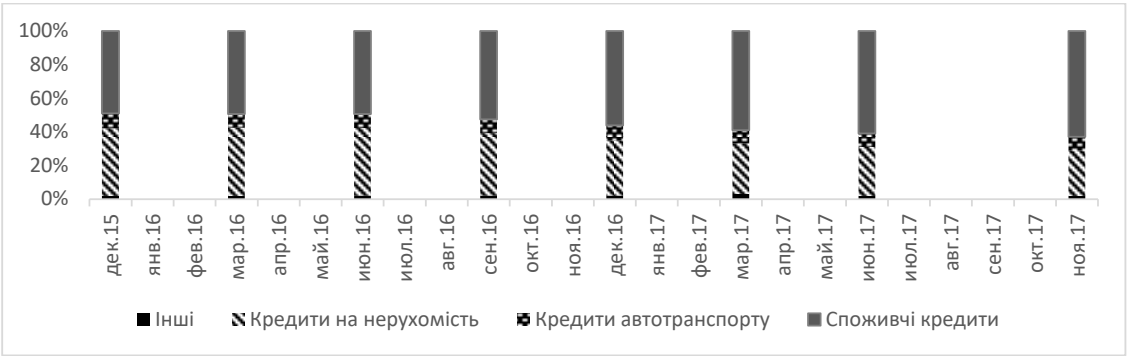

Рис. 1. Структура валових кредитів, наданих домашнім господарствам, за цільовим призначенням

Таблиця 2

Основні показники діяльності банків України

	01.01.2016		01.01.2017		01.01.2018		01.01.2019	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Кредити, надані клієнтам	1009768	100,0	1005923	100,0	1036745	100,0	1118618	100,0
Кредити, що надані суб`єктам господарювання	830632	82,3	847092	84,2	864412	83,4	919054	82,2
Кредити, що надані фізичним особам	175711	17,4	157385	15,6	170774	16,5	196634	17,6
Інші кредити	3360	0,3	1427	0,1	1517	0,1	2865	0,3

Рис. 2. Оцінка фінансового стану фізичної особи якій надано кредит

Для коректного визначення показника кредитного ризику банківській установі необхідно під час проведення оцінки фінансового стану позичальника дотримуватися таких принципів:

– по всіх кредитних продуктах позичальника необхідно фіксувати єдину категорію якості (найнижчу);

– єдиний фінансовий стан (клас) по кредитних продуктах необхідно визначати залежно від результатів останньої оцінки фінансового стану (кредитоспроможність/платоспроможність).

Оцінка кредитоспроможності позичальника – фізичної особи є важливим складником оцінки кредитних ризиків під час споживчого кредитування у банку, тому її вдосконалення є одним із базових завдань банків в організації кредитного процесу [6, с. 384].

Саме рівень кредитного ризику значною мірою впливає на фінансову стійкість комерційного банку і, як наслідок, можливість виконання зобов'язань перед своїми клієнтами (вчасно і в повному обсязі відправляти платежі, здійснювати видачі з рахунків, повертати депозити та ін.).

Захист від кредитних ризиків – це пріоритетне завдання кожної банківської установи, а особливо для українських банків. Від того, наскільки високий рівень кредитного ризику, буде залежати можливість надійної і безперебійної роботи банку.

Система ж управління кредитним ризиком комерційного банку повинна містити:

а) визначення методу оцінки кредитного ризику (як у процесі попереднього аналізу кредитоспроможності позичальника, так і під час користування ним позикою);

б) аналіз поточної наявної структури кредитного портфеля банку, опираючись на прийняті банком методи його оцінки:

в) використання різноманітних методів регулювання кредитного ризику [5, с. 49].

При цьому управління кредитним ризиком банку здійснюється на двох рівнях відповідно до причин його виникнення: на рівні кожної окремої позички та на рівні кредитного портфеля у цілому [7, с. 254].

Таблиця 3

Визначення стану обслуговування боргу боржником

Кількість календарних днів прострочення (включно)	Стан обслуговування боргу
Від 0 до 7	«високий»
Від 8 до 30	«добрий»
Від 31 до 90	«задовільний»
Від 91 до 180	«слабкий»
Понад 180	«незадовільний»

Таблиця 4

Визначення показника ризику, наданого боржнику

Категорія якості кредиту	Значення показника ризику кредиту
I – найвища	0,01-0,06
II	0,07-0,20
III	0,21-0,50
IV	0,51-0,99
V – найнижча	1,0

Сьогодні в умовах нестабільної економічної ситуації якість кредитного портфеля є першим сегментом, на який звертають увагу банки. Головне завдання банківської установи полягає у збільшенні обсягу кредитного портфеля за мінімального рівня дефолту (неповернення) і, як наслідок, збільшенні рівня прибутків банку.

Ефективна стратегія управління кредитними ризиками банку завжди буде актуальним питанням, оскільки забезпечує стабільність банку та довіру клієнтів, а питання довіри супроводжується значним економічним результатом. Важливість стратегічного управління кредитними ризиками банку зумовлена тим, що прийняття управлінських рішень щодо вибору методів регулювання ризиків базується на формуванні його кредитної стратегії та стратегії кредитних ризиків [5, с. 48].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з усього наведеного вище можна зробити висновок, що кредитні ризики є достатньо небезпечними в діяльності комерційних банків, оскільки значною мірою впливають на фінансову стійкість, тому визначення показника кредитного ризику та попередження кредитного ризику є найголовнішими завданнями для банків, особливо на сучасному етапі економічного реформування в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мороз С.В. Стан та тенденції споживчого кредитування в умовах кризи. *Причорноморські економічні студії.* 2016. № 10. С. 219–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_10_47 (дата звернення: 10.05.2018).

2. Підвищення ролі банківської системи в економічному зростанні: види, функції та роль кредиту / за ред. А.П. Мороз. Київ : УФМТ, 2016. 23 с.

3. Українці продовжують активно кредитуватися: названі цифри. URL: https://www.obozrevatel.com/ukr/economics/v-ukraini-zrosli-obsyagi-krediturannya-nazvani-tsifri.htm (дата звернення: 05.02.2019).

4. Огляд банківського сектору. *Національний Банк України*. 2018 Вип. 6. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=547FD4A97C14B6AFCF5249CCD4C1EF43?id=64628171 (дата звернення: 13.03.2019).

5. Гайдаржийська О.М., Чернікова О.Г. Напрями удосконалення управління кредитним ризиком. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2014. № 38. С. 47–50.

6. Охрименко І.Б. Вдосконалення оцінки кредитоспроможності фізичних осіб в банках шляхом застосування диференційованого підходу до позичальників. *Економіка і суспільство*. 2016. № 5. С. 383–390.

7. Примостка Л.О. Менеджмент кредитного портфеля банку. *Фінансовий менеджмент у банку*. Київ : КНЕУ, 2004. 468 с.

8. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями : Постанова Правління НБУ № 23 від 25 січня 2012 р. URL: http://www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 20.05.2019).

REFERENCES:

1. Moroz S. V. (2016) Stan ta tendenciji spozhyvchogho kredytuvannja v umovakh kryzy [Status and trends of consumer lending in a crisis] Prychornomorski ekonomichni studii [Black Sea Economic Studies] no. 10, pp. 219-223. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_10_47 (accessed 10 May 2018).

2. Moroz A. P. (ed.) (2016) Pidvyshchennia roli bankivskoi systemy v ekonomichnomu zrostanni: vydy, funktsii ta rol kredytu [Increasing the role of the banking system in economic growth: types, functions and role of credit] Kyiv: UFMT, pp.23

3. Ukraintsi prodovzhuiut aktyvno kredytuvatysia: nazvani tsyfry [Ukrainians continue to actively lend: named figures]. Available at: https://www.obozrevatel.com/ukr/economics/v-ukraini-zrosli-obsyagi-krediturannya-nazvani-tsifri.htm (accessed 05 February 2019)

4. Ohliad bankivskoho sektoru [Overview of the banking sector] 2018.Vol 6. Available at: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64628171 (accessed 13 March2019)

5. Gaydarzhys'ka O. M., Chernikova O.G. (2016) Napriamy udoskonalennia upravlinnia kredytnym ryzykom [Directions of improvement of credit risk management] Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury [Problems of increasing the efficiency of infrastructure] no. 38 pp. 47-50.

6. Okhrimenko I.B. (2016) Vdoskonalennia otsinky kredytospromozhnosti fizychnykh osib v bankakh shliakhom zastosuvannia dyferentsiiovanoho pidkhodu do pozychalnykiv [Improving the assessment of individuals' credit in banks through the application of a differentiated approach to borrowers]. Ekonomika i susspilstvo [Economy and Society]. no. 5 pp. 383-390

7. Primostka L.O. (2004) Finansovyi menedzhment u banku [Financial management at the bank]. Kyiv: KNEU, pp. 468.

8. Postanova Pravlinnia NBU [Resolution of the Board of the NBU] (2012) Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhlyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [About the approval of the Regulation on the procedure for the formation and use by banks of Ukraine of reserves for reimbursement of possible losses under active banking operations]. no. 23. Available at: http://www.zakon.rada.gov.ua (accessed 20 May 2019)